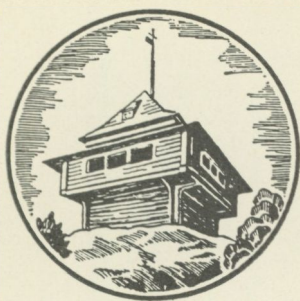

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1947**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1947

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM • GÖSTA BERG • ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslaget: Kåsa med året 1681 och ätterna Kurcks och Kags vapen, åsyftande landshövdingen i Skaraborgs län, friherre Gabriel Kurck, och hans maka Beata Kagg. Denna typ av dryckeskärl är föremål för en undersökning av A. Hirsjärvi (sid. 57). Nordiska museet 5,129.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1947
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

DEN KLASSISKA STRÄNGNÄSVYN

av Sigurd Wallin

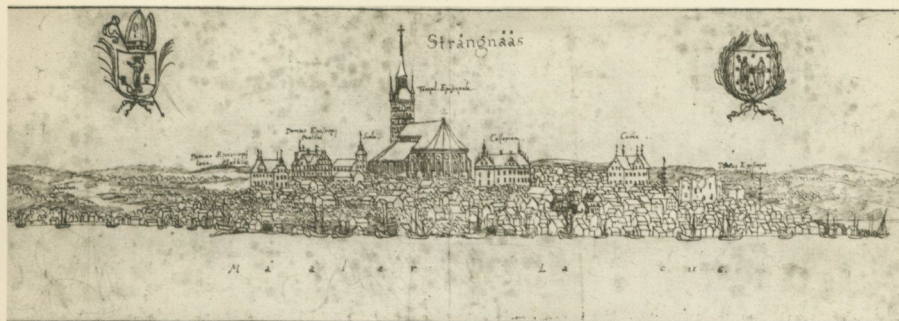
Dessa rader äro egentligen avsedda att vara en gravskrift över en ärevördig lektorsgård i Strängnäs, som brann ned år 1945 och lämnade efter sig ett beklagligt tomrum mitt i den mest kända och med all rätt beundrade historiska kärnan av Strängnäs gamla stadsbebyggelse, området kring domkyrkan och de tre biskopshusen på sluttningen ned mot Mälaren.

Turist- och vykortsmissigt är vyn av Strängnäs utifrån Mälaren österifrån så idealiskt tillrättalagd, monumentalt uppbyggd av de ärevärdigaste representativa byggnadsverk och idylliskt fullbordad med småbebyggelse och trädgårdsfägring i ymnig ljuvlighet, att den svårligen kan överträffas. Men även en snarfager syn kan stå sig inför en djupare prövning och så är det i detta fall. Många generationer av lärda och högst skrivkunniga lektorer och ofta upprepade invasioner av facklärda ha fördjupat sig i Strängnäs topografiska historia. Man invaggar sig så lätt i den övertygelsen att allt, som kan vetas om denna historiska plats och dess avlagringar av minnen alltifrån medeltiden, det vets verkligen, om man blott öppnar skrifterna. Men verkligheten ger då och då en påminnelse av motsatt natur. Så t. ex. när den gamla lektorsgården på den f. d. "typographi tomt" förra året brann och man gjorde en besiktning i och för de första provisoriska åtgärderna, fann den inspekterande medeltidsforskaren att huset stod på en högst respektabel välvd medeltida källare, om vilken ej ett ord viskats i tryck eller i antikvariska anteckningar. Den historiska jorden är överrik och de som bo på denna historiska mark så naturligt invanda i livet på fädernas grund att även plötsliga kontakter med monumentrester snarare äro naturliga än förvånande.

Att Strängnäsbyn har lockat tecknare från olika tider är intet överraskande och det är också just den skådesida av staden som nutida fotografer med förkärlek uppsöka, som valdes av vår förste och störste resande tecknare Erik Dahlberg för hans bild i *Svecia antiqua*. Man har förvisso allehanda skäl att kalla denna vy för den klassiska.

Kopparsticken i *Svecia antiqua* äro som bekant reproduktioner efter förlagor, vilka Erik Dahlberg i ett stort antal fall egenhändigt utförde och levererade till kopparstickaren. Strängnäs-bilden graverades av fransmannen Adam Perelle under perioden 1670—74 och förlagsteckningen av Dahlberg förvaras alltjämt i Kungl. Biblioteket i Stockholm. Båda äro flitigt använda i den topografiska litteraturen och båda äro givmilda i fråga om upplysningar särskilt rörande monumentalbyggnaderna. Men vissa frågetecken stå naturligtvis kvar efter studiet av dessa blad även rörande de stora husen som behärska bilden, och ingen har väl på allvar trott på någon detaljtrohet i fråga om det rika gyttret av småhus som klungar sig kring de storas fötter och deras tillhör av trädgårdsgrönska. Det kan inte råda någon tvekan om att det är riktigt att betrakta denna del av framställningen som i hög grad schematiserad till en mekanisk utfyllnad av stadsbilden.

Men — liksom stadsjorden i Strängnäs kan vara överrik på monumentrester, så kan också en topografisk bildsamling i ett biblioteks skattkammare vara en fyndgruva, trafikerad av många forskare och ändå villig att bjuda på överraskningar. Bland Erik Dahlbergs Strängnäs-bilder kan man t. ex. vända upp baksidan på bladet med interiören av Karl Karlsson Gyllenhjelm's gravkor i domkyrkan och finna detta lönande. Man möter nämligen där en blyertsskiss till Strängnäsbyns mittparti, utan tivel tecknad direkt efter naturen av Erik Dahlberg vid någon av hans många resor genom Strängnäs under 1650- eller 1660-talet. Utsiktspunkten har varit från en båt på fjärden och så nära att hus, trädgårdar och uthus varit tydligt synliga och inbjudit till individuellt avskissande. Här stå vi för första gången öga mot öga med den klassiska vyn. Den som känner

Sveciabilden av Strängnäs. Förlagan och mittpartiet av det efter denna gjorda kopparsticket av Adam Perelle 1670—74.

Erik Dahlbergs blyertsskiss av Strängnäs domkyrka och dess närmaste omgivning.

Lektorsgatan i Strängnäs, upptill sedd från öster med rektorsgården närmast, nedtill sedd från norr med gymnastikhuset.

*Lektorsgatan från norr med gymnastikhuset och Roggehuset;
i fonden biskopshuset.*

nutidens lokaliteter på platsen förfaller genast till en lustvandring förbi biskopens trädgård och tvättstuga, rektorsgården med dess fruktträdgård överst och öppna trädgårdsland nedanför mot sjön o. s. v. och ångbåtsbryggan — aj! Men verkligen, just på dess plats ligger redan nu den enda bryggan utmed stranden och just där guppar sjöstadsbildens enda skuta. Det var Storgatans mynning då som nu. Nog är ändå detta klassisk mark. T. o. m. ångbåtsbryggan i Strängnäs, där hotellvaktmästaren ännu i dag hälsar "Välkommen, Grosshandlarn! Inte såg Grosshandlarn om det var några andra provryttare med på båten?" ligger tydligen på historiskt riktigt plats! Och bakom bryggan har Erik Dahlberg alldeles riktigt ritat in doktor Pontins välskötta trädgård utmed Storgatan, räckande från bron upp till boningshuset vid Lektorsgatans mynning. Allt är sig likt. — På andra sidan denna Storgata ser man så med stegrad nyhetslust hur det på Dahlbergs tid såg ut i det stadsparti som 1871 års eldsvåda rensade från allt historiskt. Och efter de förra upplevelserna kan man inte hjälpa att man tror på vad man ser. Blyertsteckningen har övertygat om sin trovärdighet genom jämförelsen med vad som ännu står kvar; åtminstone vid den första besiktningen.

Den detaljerade granskning, som skulle kunna befästa eller kanske rucka på detta första intryck måste göras med hjälp av tomtkartor och gårdsuppgifter med en systematisk grundlighet som ej ens den rika Strängnäslitteraturen hittills har presterat. Med ett åskådningsmaterial sådant som denna teckning är ett dylikt detaljstudium utan tvekan värt det arbete det kostar.

Nu kan man emellertid följa Sveciabildens tillkomst med ganska stor säkerhet. Det första är en följd av sådana direkta skisser, av vilka vi lyckligtvis ha kvar den centralaste. Att fortsättning funnits syns av passmärket i högra kanten. Efter dessa skisser är förlagan sedan sammanarbetad hemma på ritbordet. Det har blivit en helhetsbild i det lämpliga formatet och med alla de viktiga offentliga byggnaderna väl framhävda. Kopparstickaren har sedan gett sin presentation en större fullfärdighet genom skuggningens reliefverkan och utfyllande detaljer, där

Roggehuset, gymnastikhuset och den brunna lektorsgården.

så krävts. Han har gjort bilden rikare och livligare än förlagan. Men vart och ett av dessa stadier fram till en färdig representativ bild har också inneburit ett avlägsnande från den individuella sanningen. Och man återvänder icke utan en känsla av trevnad och trygghet till blyertsskissen. Många detaljer vore att påpeka. Det kan här vara tillfyllest att visa på det hus som skissen betecknar som Collegium, inrymmande det av Gustaf II Adolf grundade gymnasiet och byggt av 1400-talsbiskopen Kort Rogge. Den på bilden synliga norra långsidan visar en smal utbyggnad, som numera är spårlöst försvunnen. Vad som kan förefalla besynnerligare är att den redan på Dahlbergs förlaga är så gott som osynlig, medan den på kopparsticket åter fram-

hävts, men på ett sätt som gör det troligt att Dahlberg här gjort en rättelse på provavdraget. Utbyggnaden antas vara husets medeltida latrin, fastän den på skissen till storlek och utseende snarare gör intryck av ett trapphus.

Det måste nu vara riktigt att också ta gymnasiehuset till utgångspunkt för en titt på sammansättningen av det som vi kallat det klassiska stadspartiet. Ty i och med att gymnasiet blev bofast i det medeltida biskopshuset kom också åtskilligt av dettas omgivning att tillfalla gymnasiet, genom köp eller gåvor. Och resultatet blev att i hela denna del av staden ej funnos andra jordägare än domkyrkan och gymnasiet utom till en början ett par av biskoparna. Gymnasiets gårdar blevo boställen för herrar lektorer, och detta ha de förblivit under hela den trehundra-åriga period, då läroanstalten residerade i sitt första hem. Blott några steg från skolan bodde lektorerna här i de gårdar som ligga på Lektorsgatans nedre sida. De äro, räknat från norr vid Storgatan, den Pontinska gården, ett gymnastikhus från 1800-talets mitt, liggande rakt nedanför skolan, vidare den nu brunna gården, så rektorsgården och de båda stora stenhusen biskopshuset, byggt av drottning Kristinas Strängnäs-biskop Johannes Mathiæ, och Gustaf-Adolfs-biskopen Laurentius Paulinus Gothus' hus. Alla utom biskopshuset tillhöra de läroverket. Alla ligga de i rad utmed den kring domkyrkohöjden svängande gatan och alla ha sina trädgårdar på sluttningen ned till stranden.

Men så kom för några år sedan en stor förändring. Läroverket fick ett splitter nytt och modernt skolhus och flyttade ut till detta i en ny stadsdel. Flyttningen var inte lång, kanske en kilometer, men den innebar ett djupt ingripande traditionsavbrott. — Vad skulle en Stockholmslektor, bosatt i Strandvägen 1, ha gjort om hans skola flyttat från Dramaten till Nordiska museet? Han hade nog ej flyttat. Men det gjorde Strängnäslärarna, alla utom rektor.

Vad denna bortflyttning har betytt för den gamla ecklesiastikstaden kan man redan nu med en viss tydlighet se efter de år som gått. Det ärevärdiga, omistliga medeltidshuset visar be-

stämda tecken på behov av omvårdnad och underhåll. Och de idylliska, omistliga lektorsgårdarna — man kan omöjligen undgå att känna att där är något som fattas. Den kultiverade trivselen lyser med sin frånvaro så mycket tydligare genom kontrasten mot rektorsgårdens proptra beboddhett med välhållna hus och finputsad tomt. Man behöver ej göra ingående husesyn i de andra gårdarna för att förstå att om det rena förfallet ej redan inträtt så står det för dörren. Och så kommer eldsvådan och bryter ut ett led ur denna osedvanligt väl sammanvuxna helhet. Det ser illa ut för den mest klassiska stadsbildens bestånd. Åtminstone måste det te sig så för den som blott ser saken utifrån och ej vet, om de som bära ansvaret för detta kulturminnesmärke ha haft lyckan att se sina oavslåtliga ansträngningar krönta med framgång, så att återställelse- och underhållsarbete-
nas frukter efter hand komma att bli synliga och vinna mognad.